Granice ekstrakcji: systemowe uwarunkowania przełowienia i prawo do odbudowy oceanów w kontekście książki Every Last Fish Rose George

AUTOR

Fundacja Dobre Państwo

STRESZCZENIE / ABSTRACT

Artykuł analizuje kryzys przełowienia jako efekt dynamicznego niedopasowania między gwałtownym wzrostem technologii połowowych (technological creep) a wolniejszą reakcją instytucjonalną (governance capacity). Autor wskazuje, że nowoczesne narzędzia ekstrakcji usunęły naturalne bariery, prowadząc do mechanizmu depletion-expansion. Wykorzystując prawo Ashby'ego oraz koncepcję ograniczonej racjonalności Herberta Simona, tekst dowodzi, że tradycyjne modele zarządzania oparte na tonach wyładunku są niewystarczające wobec złożoności ekosystemów morskich. Rozwiązaniem ma być przejście od dążenia do decyzji idealnej ku zarządzaniu adaptacyjnemu, zasadzie ostrożności i budowaniu procedur ograniczających skutki błędów poznawczych w obliczu niewidzialności zasobów podwodnych.

The article analyzes the overfishing crisis as an effect of a dynamic mismatch between the rapid growth of fishing technologies (technological creep) and a slower institutional response (governance capacity). The author indicates that modern extraction tools have removed natural barriers, leading to a depletion-expansion mechanism. Utilizing Ashby's Law and Herbert Simon's concept of bounded rationality, the text argues that traditional management models based on tonnage of landings are insufficient given the complexity of marine ecosystems. The proposed solution is a transition from seeking an ideal decision toward adaptive management, the precautionary principle, and the creation of procedures that limit the effects of cognitive biases in the face of the invisibility of underwater resources.

Artykuł analizuje kryzys przełowienia nie jako błąd biologiczny, lecz jako systemowy paradoks nowoczesności: drastyczny rozdźwięk między wykładniczym wzrostem technicznej zdolności człowieka do ekstrakcji zasobów a powolną reakcją instytucji zarządzających. Autor stawia tezę, że współczesne rybołówstwo cierpi na „niewidzialność" kosztów ekologicznych i społecznych, które są przemieszczane w czasie i przestrzeni, co pozwala rynkowi maskować degradację oceanów aż do momentu krytycznego. Rozwiązaniem nie jest powrót do prymitywnych narzędzi, lecz przejście od racjonalności eksploatacyjnej – nastawionej na maksymalizację bieżącego wyładunku – ku regeneracyjnemu governance. Taki model zakłada budowanie biologicznych marginesów bezpieczeństwa i integrację interdyscyplinarnej wiedzy (od etyki sentiencji po socjologię pracy), aby świadomie ograniczyć własną skuteczność technologiczną. Ostatecznie tekst przekształca problem ryb w pytanie o dojrzałość cywilizacyjną: czy potrafimy stworzyć systemy, które hamują działanie nie wtedy, gdy zasób się kończy, lecz zanim granica ta zostanie przekroczona.

SŁOWA KLUCZOWE

przełowienie | prawo do odbudowy oceanów | technological creep | governance capacity | depletion-expansion | metabolic distance | policentryczność | shifting baseline | ograniczona racjonalność | resilience ekosystemu | burden shifting | traceability | zarządzanie adaptacyjne | usufructus | rozumność systemowa

Niedopasowanie technologii do zdolności zarządzania

Analiza przełowienia prowadzi ostatecznie do problemu szerszego niż samo zarządzanie zasobami rybnymi. Morze stanowi szczególny przypadek systemu społeczno-ekologicznego, w którym techniczna zdolność człowieka do pozyskiwania zasobu wzrosła szybciej niż biologiczna zdolność organizmów do reagowania na tę presję oraz szybciej niż instytucjonalna zdolność społeczeństw do rozpoznawania skutków własnej skuteczności. Sonar, nawigacja satelitarna, urządzenia agregujące ryby, mechanizacja narzędzi połowowych, zamrażanie na pokładzie, globalne łańcuchy chłodnicze, handel międzynarodowy i finansowanie floty nie wywołały przełowienia samodzielnie. Usunęły one jednak liczne ograniczenia, które przez znaczną część historii redukowały efektywną zdolność człowieka do odnajdywania i przechwytywania organizmów morskich. Problem oceanów jest zatem

odmianą ogólniejszego problemu nowoczesności: wzrost możliwości działania nie idzie w parze z proporcjonalnym wzrostem możliwości przewidywania, koordynowania i ograniczania jego konsekwencji. Autor książki obrazuje tę intuicję poprzez wizję technologii zdolnej dotrzeć do "każdej ostatniej ryby" oraz mechanizm depletion-expansion, w którym kolejne obszary i populacje zastępują te wcześniej zdegradowane. W języku naukowym tezę tę można opisać poprzez relację pomiędzy catchability, technological creep i governance capacity.

Jeżeli efektywna zdolność połowowa wzrasta szybciej niż aktualizowane są ograniczenia wysiłku, nominalnie stabilna liczba jednostek albo dni na morzu może w rzeczywistości oznaczać rosnącą presję na populację. Regulacja oparta na historycznym rozumieniu jednostki wysiłku zaczyna wówczas niedoszacowywać technicznej efektywności użytkownika. Problem nie leży zatem w samej technologii, lecz w dynamicznym niedopasowaniu między szybkością innowacji a szybkością reakcji instytucjonalnej.

W teorii systemów sytuację tę można interpretować poprzez prawo niezbędnej różnorodności Ashby'ego. System sterujący musi dysponować repertuarem reakcji wystarczającym wobec różnorodności stanów systemu sterowanego. Im bardziej skomplikowane, mobilne i technologicznie zaawansowane staje się rybołówstwo, tym bardziej złożona musi być infrastruktura monitoringu, kontroli i adaptacji. Jeżeli flota potrafi zmieniać miejsca połowu, gatunki docelowe, bandery, metody lokalizacji stad i kanały sprzedaży szybciej, niż regulator jest w stanie aktualizować informacje, administracyjna prostota przestaje być zaletą, a staje się źródłem systematycznego opóźnienia.

Ograniczona racjonalność w obliczu niewidzialności zasobów

Tę samą zasadę można odnieść do ekologii. Ryba jest jednocześnie organizmem, elementem populacji, uczestnikiem sieci troficznej i obiektem ewolucji, a zarazem produktem systemu żywnościowego oraz przedmiotem regulacji. Każda z tych perspektyw operuje inną jednostką analizy. Model redukujący cały problem do ton wyładunku jest poznawczo niewystarczający nie dlatego, że tona jako kategoria jest fałszywa, lecz ponieważ jeden wymiar nie może reprezentować całej złożoności systemu. Jego stan zależy bowiem także od struktury wieku ryb, przestrzeni reprodukcyjnej, jakości siedlisk, śmiertelności niepołowowej, funkcji troficznej, dobrostanu zwierząt czy społecznego znaczenia produktu.

Z tego względu historia współczesnego rybołówstwa to także historia kolejnych prób rozszerzania pola widzenia instytucji. Początkowo problem postrzegano przede wszystkim jako niedobór produktu. Następnie wprowadzono teorię stad i koncepcję maksymalnego podtrzymywalnego połowu. Z czasem coraz większą uwagę zaczęły przyciągać kwestie przyłowu, siedlisk, relacji wielogatunkowych, zmienności klimatycznej, dobrostanu, warunków pracy na morzu, bezpieczeństwa żywnościowego i integralności łańcucha dostaw. Nie oznacza to, że wcześniejsze modele były bezwartościowe – każdy z nich rozwiązywał określoną klasę problemów. Kolejne warstwy wiedzy ujawniały jednak skutki, które pomijano w ramach wcześniejszych uproszczeń.

Herbert Simon określał podobną sytuację mianem ograniczonej racjonalności. Decydent nie posiada pełnej informacji, nie dysponuje nieograniczoną mocą obliczeniową i nie jest w stanie przewidzieć wszystkich przyszłych stanów świata. Racjonalność instytucjonalna nie może zatem polegać na dążeniu do decyzji idealnej; powinna raczej opierać się na budowaniu procedur, które ograniczają konsekwencje nieuniknionego błędu, ułatwiają jego wykrycie i pozwalają na aktualizację reguł. Właśnie w tym sensie zasada ostrożności, bufory biomasy, monitoring redundantny i zarządzanie adaptacyjne są przejawami racjonalności, a nie przeciwieństwem naukowej precyzji.

Ocean potęguje ten problem, ponieważ znaczna część procesów jest niewidoczna bezpośredniej obserwacji społecznej. Populacja może drastycznie maleć pod powierzchnią wody, podczas gdy port nadal funkcjonuje, sklep pozostaje zaopatrzony, a globalny handel zastępuje brakujący produkt surowcem z innego akwenu. Autor książki ujmuje tę sytuację sugestywnie jako rozdzielenie niedoboru ekologicznego od widzialności rynkowej – „luki są w oceanie, nie na półkach”. W terminologii ekonomii politycznej mamy tu do czynienia z przestrzennym rozdzieleniem konsumpcji, produkcji i kosztów ekologicznych.

Niewidzialność kosztów w globalnym łańcuchu dostaw

Globalizacja zwiększyła bezpieczeństwo podaży, lecz jednocześnie osłabiła lokalne mechanizmy informacji zwrotnej, dzięki którym konsument bezpośrednio doświadczał konsekwencji degradacji pobliskiego zasobu. W ten sposób rodzi się problem metabolic distance. Im więcej etapów dzieli pozyskanie biomasy od jej spożycia, tym trudniej odbiorcy odtworzyć ekologiczne i społeczne warunki produkcji. Filet, puszka, karma czy produkt wysoko przetworzony nie ujawniają samoistnie historii organizmu. Dlatego traceability, etykietowanie i certyfikacja nie są jedynie instrumentami ochrony konsumenta, lecz próbą ponownego powiązania informacji z materialnym przepływem towaru. Współczesna gospodarka morska wymaga zatem swoistej epistemologii

łańcucha dostaw: systemu zdolnego zachować prawdziwą historię produktu mimo jego przemieszczania się przez wiele jurysdykcji i podmiotów.

Problem wiedzy jest nierozdzielny od problemu władzy. To, co zostaje zmierzone, może wpłynąć na decyzje; to, co pozostaje poza systemem obserwacji, ma znikomą szansę oddziaływania na alokację zasobów. Nieraportowany połów maskuje rzeczywistą śmiertelność ryb, a nieformalna praca kobiet czyni ich wkład gospodarczy niewidocznym. Praca migranta na pełnym morzu może wymykać się inspekcjom, zaś cierpienie ryby nie znajdzie miejsca w statystyce biomasy, jeśli system nie posiada kategorii dobrostanu. Wiedza lokalna znika wraz z flotą, gdy administracja nigdy nie uznała jej za dane. W każdym z tych przypadków niewidzialność jest instytucjonalnie produktywna, ponieważ to, czego system nie mierzy, łatwiej spisać na straty jako koszt zewnętrzny.

Kluczowym wnioskiem analizy autora książki jest zatem konieczność odróżnienia braku wartości od braku reprezentacji wartości w istniejącym rachunku. Nieopłacana praca może mieć wysoką wartość społeczną, ryba pozostawiona w morzu – wysoką wartość reprodukcyjną, a dno morskie – funkcjonalną, mimo braku ceny rynkowej. Przyszły użytkownik może mieć istotny interes w zasobach, nawet jeśli nie bierze udziału w dzisiejszych procedurach. Cena, wynagrodzenie, TAC i statystyka są jedynie mechanizmami reprezentacji wybranych właściwości, a nie kompletnym obrazem świata.

Karl Polanyi opisywał gospodarkę jako osadzoną w strukturach społecznych, choć nowoczesne instytucje często przedstawiają rynek jako autonomiczny mechanizm. W odniesieniu do oceanów autor książki rozszerza tę intuicję: gospodarka jest osadzona nie tylko społecznie, lecz także biogeofizycznie. Żaden mechanizm cenowy nie unieważnia metabolizmu ryby, warunków tlenowych Bałtyku ani czasu potrzebnego populacji na osiągnięcie dojrzałości. Rynek może zmienić cenę sardynki w kilka godzin, ale nie przyspieszy w tym samym tempie naturalnej rekrutacji stada. Ta asymetria czasu jest kluczowa. Kapitał finansowy przemieszcza się między sektorami błyskawicznie; statek może szybko zmienić obszar operowania, a importer znaleźć nowego dostawcę.

Ekosystem regeneruje się jednak w rytmie biologicznym. Gdy kapitał ma możliwość szybkiego wyjścia z systemu, podczas gdy społeczność przybrzeżna i populacja biologiczna są z nim trwale związane przestrzennie, powstaje asymetria odpowiedzialności. Podmiot mobilny może przechwycić korzyść i przenieść działalność, pozostawiając koszty podmiotom mniej mobilnym. To wyjaśnia napięcia między rybołówstwem przemysłowym a tradycyjnym bez konieczności moralnego idealizowania którejkolwiek ze stron. Mały rybak nie jest z definicji ekologicznie odpowiedzialny, podobnie jak duża jednostka nie musi być automatycznie destrukcyjna.

Policentryczność jako odpowiedź na złożoność zasobów morskich

Podmioty te różnią się jednak często skalą kapitału, mobilnością, zdolnością do zmiany obszaru działania, relacją z lokalnym rynkiem pracy oraz społecznym kosztem wyjścia. Właściwości te modyfikują bodźce dotyczące stewardship i powinny być analizowane w kategoriach instytucjonalnych, a nie poprzez uproszczoną opozycję „mały dobry – duży zły". Podobnie należy rozumieć wagę, jaką autor przypisuje lokalnej wiedzy i tradycyjnym społecznościom rybackim. Traktuje on rybaków jako potencjalnych strażników ekosystemu, wskazując na praktyki selektywne oraz ochronę reproduktorów jako przykłady oddolnego zarządzania. Kluczowy wniosek nie sprowadza się tu do postulatu powrotu do przedindustrialnej technologii, lecz do konieczności zachowania różnorodności źródeł informacji i zdolności lokalnej obserwacji. System oparty wyłącznie na scentralizowanym monitoringu może przeoczyć zmiany zauważalne dla użytkownika codziennie obecnego na wodzie; z kolei system bazujący jedynie na doświadczeniu lokalnym może nie dostrzec trendów obejmujących cały basen.

Właściwe rozwiązanie ma charakter komplementarny, co wpisuje się w koncepcję policentryczności Elinor Ostrom. Policentryczne governance nie jest kompromisem między centralizacją a decentralizacją w potocznym znaczeniu, lecz próbą dopasowania konkretnych funkcji do odpowiednich skal. Lokalna wspólnota może monitorować wybrany fragment wybrzeża, państwo egzekwować licencje, RFMO zarządzać stadem transgranicznym, państwo portu kontrolować wyładunek, a rynek końcowy wymagać traceability. Dopiero współdziałanie tych poziomów tworzy system dostatecznie złożony, by odpowiadać złożoności zasobu. Nie ma jednak gwarancji, że wielość instytucji automatycznie przyniesie pozytywny wynik – policentryczność może bowiem prowadzić do rozproszenia odpowiedzialności. Jeśli każdy organ zakłada, że problemem zajmuje się inny podmiot, sieć regulacyjna staje się zbiorem formalnych węzłów pozbawionych realnej sprawczości. Dlatego policentryczność wymaga jasnych interfejsów odpowiedzialności, interoperacyjnych danych i procedur rozstrzygania konfliktów kompetencyjnych. Wielopoziomowość bez koordynacji jest fragmentacją; wielopoziomowość z mechanizmem sprzężenia zwrotnego może stać się odpornością instytucjonalną.

Bałtyk dostarcza w tej analizie szczególnie wyrazistego przykładu tego problemu. Stan ryb zależy tam nie tylko od rybołówstwa, ale również od rolnictwa w zlewni, gospodarki ściekowej, fizyki wymiany wód, hipoksji, temperatury, struktury troficznej oraz infrastruktury morskiej. Żadne pojedyncze ministerstwo ani instrument prawny nie obejmuje całej tej sekwencji przyczynowej. Właśnie dlatego Bałtyk należy traktować nie jako marginalny rozdział regionalny, lecz jako

empiryczny model problemu integracji sektorowej, do którego świadomie rozszerzono zakres projektu. Z perspektywy teorii złożoności Bałtyk jest przykładem systemu, w którym zależności mają charakter nieliniowy, opóźniony i częściowo zwrotny.

Opóźniona reakcja ekosystemów i pułapka odporności

Redukcja dopływu fosforu nie musi przynieść natychmiastowej poprawy stanu środowiska, ponieważ osady przechowują pamięć wcześniejszego obciążenia. Podobnie zamknięcie połowów dorsza nie gwarantuje szybkiej odbudowy populacji, jeśli barierą pozostają warunki tlenowe, dostępność pokarmu czy demografia stada. Co więcej, naprawa jednego elementu systemu może zmienić presję wywieraną na pozostałe.

Właśnie dlatego polityka oczekująca prostej proporcji między działaniem a rezultatem ryzykuje błędną interpretację zarówno opóźnionego sukcesu, jak i pozornej nieskuteczności. Teoria path dependence pozwala zrozumieć, dlaczego historia ma znaczenie nawet wtedy, gdy aktualne parametry presji zostaną poprawione. Ekosystemy i instytucje nie wracają automatycznie do dawnego stanu po odwróceniu pierwotnego bodźca. Osad zachowuje nutrienty, populacja – zmienioną strukturę wieku, rynek – koncentrację praw dostępu, a społeczność może utracić ludzi i wiedzę. Z kolei infrastruktura przemysłowa generuje koszty utopione, które skłaniają do dalszego użytkowania.

Historia zapisuje się równocześnie w biologii, kapitale i instytucjach, co czyni shifting baseline kluczowym pojęciem źródłowym. Autor przywołuje koncepcję Daniela Pauly'ego jako ostrzeżenie przed uznawaniem zubożonego ekosystemu za stan normalny, wiążąc ją bezpośrednio z postulatem odbudowy zamiast administrowania "pozostałościami" dawnej obfitości. Nauka powinna jednak stosować tę koncepcję symetrycznie: pamięć historyczna chroni przed zaniżaniem ambicji, lecz przyszłe cele nie mogą być kopiami przeszłości ignorującymi zmiany klimatu i współczesne warunki siedliskowe. Rebuilding nie jest rekonstrukcją muzealną; jest próbą odzyskania możliwie wysokiej funkcjonalności w świecie, którego parametry uległy już zmianie.

W tym kontekście pojęcie resilience okazuje się bardziej użyteczne niż nostalgia za jednym stanem referencyjnym. Odporny ekosystem nie musi mieć identycznego składu jak sto lat temu, lecz powinien zachowywać zdolność do podtrzymywania podstawowych funkcji mimo zaburzeń. Podobnie odporna społeczność rybacka nie musi korzystać z tych samych narzędzi co poprzednie pokolenia, ale powinna potrafić adaptować się bez utraty materialnych podstaw egzystencji i bez konieczności degradacji zasobu, od którego zależy.

Nie należy jednak romantyzować pojęcia odporności. W naukach społecznych resilience może opisywać również zdolność ludzi do długotrwałego funkcjonowania w warunkach niesprawiedliwych. Społeczność bywa "odporna" tylko dlatego, że kobiety wykonują nieodpłatną pracę, pracownicy akceptują ryzyko, a gospodarstwa domowe absorbują spadek dochodów. Empirycznie obserwowana odporność nie jest zatem automatycznie pożądana w sensie normatywnym. Konieczne jest rozróżnienie między resilience opartą na zasobach i instytucjach a tą wynikającą z przerzucania kosztów na grupy mniej widoczne. Wniosek ten ma szczególne znaczenie dla analizy sytuacji kobiet.

Niewidzialność kosztów społecznych a technologia nadzoru

Autor poświęca tym kwestiom odrębne miejsce, ponieważ klasyczny obraz rybołówstwa, skupiony na statku, często pomija pracę wykonywaną na lądzie: w przetwórstwie, finansach gospodarstwa domowego i lokalnej dystrybucji. Cały projekt wymagał uwzględnienia kobiet jako jednej z obowiązkowych osi analizy. Interdyscyplinarne podejście pokazało, że nie jest to jedynie kwestia reprezentacji. Pomijanie nieformalnych segmentów pracy prowadzi do błędnego modelu całego łańcucha wartości oraz do polityk, które przyznają rekompensaty wyłącznie według praw połowowych, pomijając osoby ekonomicznie zależne od ryby, lecz pozbawione formalnego tytułu do połowu. Podobna niewidzialność dotyczy pracowników migrujących i pracy przymusowej.

Włączenie tego problemu do analizy nie zmienia definicji biomasy, ale redefiniuje pojęcie **zrównoważonego systemu gospodarczego**. Jeśli biologicznie trwały połów opiera się na kosztach pracy utrzymywanych poniżej poziomu zgodnego z podstawowymi prawami człowieka, trudno mówić o trwałości społecznej. Jednocześnie nie należy utożsamiać IUU, naruszeń prawa pracy i handlu ludźmi. Są to odrębne zjawiska, które mogą nakładać się na siebie dzięki wspólnej infrastrukturze niewidzialności, izolacji i słabego egzekwowania prawa. Analiza przestępczości morskiej ujawniła tym samym kolejny poziom ogólnej teorii systemu: **regulacja jest skuteczna tylko wtedy, gdy zdarzenie pozostawia możliwy do odtworzenia ślad**. Trwały identyfikator statku, monitoring pozycji, port State measures, dokumentacja połowu i traceability produktu nie są niezależnymi innowacjami technicznymi. Wszystkie rozwiązują odmiany jednego problemu – zerwania ciągłości informacji pomiędzy działaniem a odpowiedzialnością. Można powiedzieć, że nowoczesna administracja morza przechodzi od modelu terytorialnego do modelu **rekonstrukcji trajektorii**. Statek jest mobilny, produkt jest mobilny, właściciel może być wielowarstwowy, a zasób przekracza granice. Regulator musi więc umieć odpowiedzieć nie tylko na

pytanie „gdzie znajduje się obiekt?”, ale przede wszystkim: „jaka jest jego historia, kto podejmował decyzje i gdzie powstał dany produkt?”.

To właśnie w tej sferze cyfryzacja może realnie zwiększać zdolność państwa do ochrony commons, pod warunkiem że systemy pozostaną interoperacyjne i prawnie rozliczalne. Technologia nadzoru prowadzi jednak do kolejnego paradoksu nowoczesności. Ta sama cywilizacja, która opracowała sonar i satelitę w celu skuteczniejszego lokalizowania ryb, może wykorzystać te same narzędzia do wykrywania nielegalnego połowu. Technologia nie posiada więc stałego znaku moralnego; jej znaczenie zależy od **architektury celu, w której została osadzona**. Zdolność obserwacji może zwiększać ekstrakcję albo wzmacniać ochronę. Automatyzacja może poprawiać selektywność albo przyspieszać wyczerpywanie zasobu. Innowacja nie jest samodzielną teorią dobra.

Tę samą ambiwalencję ujawniła analiza akwakultury. Może ona odciążać dzikie populacje, zwiększać przewidywalność produkcji i dostarczać żywności bez przyłowu typowego dla wielu połowów, a jednocześnie generować zależność paszową, problemy dobrostanowe, choroby, emisje nutrientów, ucieczki i wysokie zapotrzebowanie energetyczne. Nie istnieje zatem jedna naukowa odpowiedź na pytanie, czy „akwakultura jest zrównoważona”. Właściwą jednostką oceny jest konkretna konfiguracja gatunku, paszy, energii, systemu wodnego, bioasekuracji, dobrostanu i lokalizacji. Ten sam wniosek dotyczy morskiej energetyki wiatrowej. Dekarbonizacja ma znaczenie globalne, ale turbina istnieje lokalnie i oddziałuje na konkretne siedlisko. Hałas impulsowy fazy budowy, hałas operacyjny, fundamenty, kable, zmiany bentosu i przemieszczenie wysiłku połowowego tworzą zbiór oddziaływań zróżnicowanych przestrzennie i gatunkowo.

Konieczność systemowego dopasowania instrumentów zarządzania

Analizy środowiskowej nie można zastąpić polityczną deklaracją o „zielonym” charakterze technologii. Jednocześnie lokalnego kosztu ekologicznego nie wolno oceniać przy kontrfaktycznym założeniu, że alternatywny system energetyczny nie wywołuje żadnych oddziaływań. Rzetelna analiza wymaga porównania realistycznych scenariuszy, a nie zestawienia realnej technologii z wyobrażonym światem bez kosztów. To właśnie tutaj najwyraźniej widać różnicę między myśleniem sektorowym a systemowym.

Sektor energetyczny może poprawić własny wskaźnik emisyjności, rybacki zwiększyć wartość wyładunku, żywnościowy zoptymalizować cenę produktu, a rolnictwo wydajność hektara. Żaden z tych sukcesów nie gwarantuje jednak poprawy całego systemu, jeśli koszt zostaje przesunięty do

innej domeny. Nauka o sustainability musi zatem stale tropić burden shifting — w wymiarze czasowym, geograficznym, gatunkowym i społecznym. Najbardziej charakterystycznym problemem antropocenu może nie być zatem bezpośrednia destrukcja, lecz zdolność przenoszenia jej skutków poza pole widzenia podmiotu korzystającego. Emisja trafia do atmosfery, nutrient do morza, przełowienie na odległe łowiska, koszt pracy na migrantów, cierpienie na zwierzęta, a koszt temporalny na przyszłe pokolenia. Każdy z tych efektów pozostaje zewnętrzny wobec wąskiego rachunku podmiotu podejmującego decyzję.

Arthur Pigou opisał ekonomiczny problem efektów zewnętrznych, Ronald Coase zwrócił uwagę na rolę praw i kosztów transakcyjnych, a Elinor Ostrom wykazała znaczenie instytucji wspólnego zarządzania. Analiza rybołówstwa sugeruje jednak, że żadna z tych perspektyw nie jest wystarczająca w izolacji. Wysokość podatku nie rozwiąże problemu bez wiarygodnego pomiaru; jasne prawa własności nie wystarczą przy populacjach transgranicznych, a lokalna wspólnota okaże się bezsilna, gdy presja pochodzi z globalnego rynku.

Konieczna jest kombinacja instrumentów odpowiadająca kombinacji mechanizmów. Dlatego jednym z kluczowych wniosków autora artykułu jest odrzucenie poszukiwania pojedynczego instrumentu zbawczego. Problemu nie rozwiąże samodzielnie MPA, certyfikat, limit, blockchain, satelita, akwakultura, edukacja konsumenta ani lokalne współzarządzanie.

Każde narzędzie posiada określony domain of effectiveness. Dobre governance nie polega na kolekcjonowaniu wszystkich możliwych instrumentów, lecz na stworzeniu architektury, która przypisuje każde z nich do problemu, który rzeczywiście potrafi ono zmienić. W naukach o politykach publicznych określa się to jako instrument fit. Jeśli przyczyną jest asymetria informacji, niezbędny jest instrument informacyjny. Gdy problemem jest otwarty dostęp, konieczne są prawa wejścia i poboru. Jeżeli źródłem presji cenowej jest słaby enforcement, sam certyfikat konsumencki może być niewystarczający. Z kolei gdy populację ogranicza hipoksja, dalsza redukcja F może być konieczna, lecz biologicznie niewystarczająca.

Konieczność precyzji w analizie przyczynowości i etyki

Jeżeli przyłów wynika z konstrukcji narzędzia, rozwiązanie może mieć charakter technologiczny. Diagnoza poprzedza instrument. Zarządzanie oceanem jest zatem ćwiczeniem z **przyczynowości**. Polityka publiczna zbyt łatwo reaguje na korelację lub widoczny symptom, tymczasem ta sama obserwacja może mieć wiele wyjaśnień. Spadek wyładunku może wynikać ze spadku biomasy, ograniczenia kwoty, pogody albo zmiany opłacalności. Wzrost liczby ryb przy turbinie może

oznaczać produkcję bądź agregację. Wzrost wykrytych naruszeń może świadczyć o większej przestępczości, ale i o lepszym monitoringu.

Brak szybkiej odbudowy po zamknięciu połowu może oznaczać nieskuteczność restrykcji lub wpływ innego czynnika. Rzetelna analiza musi identyfikować mechanizm, a nie zadowalać się samą sekwencją zdarzeń. Ta potrzeba mechanistycznej dyscypliny jest równie ważna wobec materiału źródłowego. Autor książki świadomie formułuje twierdzenia polemiczne i wartościujące, które wymagają weryfikacji; proces redakcyjny nakazuje zachować ich strukturę znaczeń, nie utożsamiając jednak automatycznie rekonstrukcji z literalnym stanowiskiem autora oraz nie pomijając tez tylko dlatego, że wymagają one dopracowania faktograficznego. Właśnie dlatego artykuł nie powinien mechanicznie przejmować języka "eksterminacji", "zarządzanego wymierania" czy uniwersalnych liczb dotyczących wszystkich stad, lecz tłumaczyć stojące za nimi intuicje na hipotezy możliwe do sprawdzenia. Tak rozumiana naukowość nie osłabia krytycznego potencjału materiału. Przeciwnie, **precyzja zwiększa siłę krytyki**, ponieważ pozwala rozróżnić przypadek, w którym instytucja rzeczywiście zawodzi, od przypadku, w którym mocna metafora zastępuje dowód. System można poddać surowej ocenie właśnie dlatego, że wcześniej określono kryteria sukcesu, dane i mechanizm przyczynowy.

Podobnej dyscypliny wymaga problem dobrostanu ryb. Autor książki przeciwstawia traktowaniu ryb jako czystej biomasy koncepcję ich indywidualności i sentiencji. Naukowa konsekwencja nie polega jednak na antropomorfizacji, lecz na uznaniu, że jeśli istnieją dostateczne podstawy do przypisywania rybom zdolności do negatywnych stanów afektywnych, parametry oceny metody połowu lub uboju muszą obejmować czas do utraty świadomości, rodzaj obrażeń, ekspozycję na hipoksję czy stres manipulacyjny — właściwości wykraczające poza przeżywalność populacji. Jest to ważne rozróżnienie ontologiczne. **Ekologia populacji i dobrostan jednostki operują na innych poziomach organizacji biologicznej.** Ochrona stada może wymagać zabicia mniejszej liczby ryb, ale nie odpowiada automatycznie na pytanie, jak zabijane są te, które pozostają w połowie. Z kolei poprawa ogłuszania nie oznacza, że poziom eksploatacji stada stał się biologicznie bezpieczny. Dojrzała etyka środowiskowa musi potrafić utrzymywać oba poziomy bez redukowania jednego do drugiego.

Tę samą wielopoziomowość widać w problemie żywności. Ryba jest zwierzęciem i jednocześnie pożywieniem. Uznanie pierwszej właściwości nie usuwa drugiej, zwłaszcza w społecznościach, w których produkty wodne pozostają ważnym źródłem białka i mikroelementów. Etyka odpowiedzialnej konsumpcji nie może zatem zostać zredukowana do abstrakcyjnego zakazu ani do abstrakcyjnego prawa konsumenta. Musi analizować **alternatywy żywieniowe, bezpieczeństwo ekonomiczne, funkcję odżywczą gatunku i koszt ekologiczny sposobu**

pozyskania. Amartya Sen pomaga zrozumieć, dlaczego globalna ilość żywności nie jest wystarczającą miarą bezpieczeństwa.

Od maksymalizacji wydajności do gospodarki odpornej

Kluczowe znaczenie mają **entitlements**, czyli rzeczywiste możliwości uzyskania dostępu do produktu. Społeczność może zamieszkiwać wybrzeże o wysokiej wartości eksportowej, a jednocześnie doświadczać pogorszenia dostępu do ryb stanowiących lokalną podstawę wyżywienia. Z tego względu efektywność globalnego handlu i bezpieczeństwo lokalnego gospodarstwa domowego nie są tożsame. Argument ten rozszerzają nussbaumowskie **capabilities**.

Celem systemu żywnościowego nie jest bowiem produkowanie maksymalnej liczby ton, lecz zwiększanie realnej zdolności ludzi do odpowiedniego odżywienia się i prowadzenia życia w warunkach minimalnej godności. Ilość produktu, która pozostaje ekonomicznie lub społecznie niedostępna, ma z perspektywy tej funkcji ograniczoną wartość. Z kolei polityka ochrony, która ogranicza dostęp bez zapewnienia alternatyw, może poprawić wskaźniki ekologiczne, jednocześnie pogarszając **capabilities** części populacji. Nie jest to argument przeciwko ochronie, lecz za integracją polityki ekologicznej i społecznej. Ochrona populacji wyznacza twardy biologiczny limit, natomiast sposób rozłożenia kosztów jego przestrzegania pozostaje domeną projektowania instytucjonalnego.

To rozróżnienie powraca w całej analizie autora książki. Biologia określa warunki dopuszczalności, ekonomia opisuje koszty i bodźce, prawo tworzy uprawnienia, socjologia bada ich dystrybucję, psychologia analizuje **compliance**, a etyka pyta o uzasadnienie celów. Żadna z tych dyscyplin nie zastępuje pozostałych. Interdyscyplinarność jest zatem konieczna nie dlatego, że temat jest szeroki, lecz ponieważ każda z tych dziedzin opisuje inny element jednej pętli przyczynowej.

Pozwala to sformułować ogólny model kryzysu, którego początkiem jest asymetria między szybką korzyścią z ekstrakcji a opóźnionym kosztem degradacji. Technologia zwiększa **catchability**, kapitał obniża koszt jednostkowy, handel poszerza rynek, a infrastruktura umożliwia dłuższe oddzielenie produktu od miejsca jego powstania. Odpowiedź biologiczna pojawia się z opóźnieniem, podobnie jak administracyjna informacja o niej. W tym czasie aktywa gospodarcze i miejsca pracy zwiększają polityczny koszt ograniczenia wysiłku połowowego.

System wytwarza zatem mechanizm **lock-in**. Oznacza on, że działalność, którą we wcześniejszym stadium można było łatwo ograniczyć, z czasem staje się nierozerwalnie powiązana z inwestycjami, zatrudnieniem, infrastrukturą portową, kredytem i oczekiwaniami politycznymi. Im później

następuje reakcja, tym wyższy jest społeczny koszt korekty. Z tej perspektywy zasada ostrożności staje się teorią minimalizacji przyszłego kosztu przejścia. Wcześniejsze ograniczenie presji może być trudne politycznie, lecz późniejsza odbudowa po załamaniu bywa jeszcze bardziej kosztowna. Zależność ta przypomina koncepcję **preventive resilience**: najtańszym sposobem posiadania odpornego systemu nie zawsze jest jego naprawianie, lecz niedopuszczenie do utraty buforów, których odtworzenie jest długotrwałe lub niepewne.

Duże reproduktory, różnorodność genetyczna, siedliska bentosowe i lokalna wiedza mają właśnie taki charakter. Ich wartość bywa niedoceniana aż do momentu utraty, gdyż w okresie obfitości wydają się redundantne. Jednak to właśnie redundancja jest istotą odporności. Podobnie jak inżynieria bezpieczeństwa celowo utrzymuje systemy zapasowe, które w normalnych warunkach wyglądają na niewykorzystaną zdolność, tak ekosystem posiada analogiczne bufory. Z punktu widzenia krótkookresowej efektywności mogą one sprawiać wrażenie nadmiaru, lecz z perspektywy ryzyka są ubezpieczeniem przeciwko stanom skrajnym.

Tu ujawnia się zasadnicza różnica między gospodarką nastawioną na maksymalizację wydajności a tą nastawioną na odporność. Pierwsza redukuje luzy i zapasy; druga zachowuje część niewykorzystanej zdolności, ponieważ przyszłość jest niepewna. W żywych systemach analogiem zapasu magazynowego jest pozostawiona biomasa, wielość miejsc tarła, różnorodność wieku i genów oraz przestrzeń siedliskowa. Dlatego określanie ryby pozostawionej w morzu mianem „straconej możliwości połowowej” jest prawdziwe jedynie w ujęciu krótkoterminowym. W perspektywie dynamicznej nieodłowiona biomasa pełni funkcję kapitału reprodukcyjnego, zapasu ryzyka i elementu sieci ekologicznej. Właściwa teoria gospodarki zasobami odnawialnymi musi uwzględniać wszystkie trzy aspekty.

W tym miejscu najpełniej ujawnia się intelektualna różnica między eksploatacją a użytkowaniem. Eksploatację można rozumieć jako pobór maksymalizowany w ramach zewnętrznych ograniczeń. Użytkowanie regeneracyjne zakłada natomiast, że zachowanie zdolności zasobu do dalszego istnienia jest immanentną częścią definicji racjonalności. To nie moralna dekoracja działalności gospodarczej, ale warunek kontynuacji samej działalności.

Zmianę tę można porównać z ewolucją teorii przedsiębiorstwa. Firma nie jest zarządzana dobrze tylko dlatego, że maksymalizuje bieżące wypłaty dla właścicieli, jeśli jednocześnie zużywa aktywa, nie odnawia kapitału i traci zdolność funkcjonowania. Podobnie rybołówstwo nie jest efektywne w pełnym sensie, jeżeli wysoki bieżący wyładunek jest finansowany biologiczną dekapitalizacją stada. Analogia ta pozostaje jednak ograniczona – morze nie jest przedsiębiorstwem, a ryba nie jest wyłącznie aktywem ekonomicznym. Właśnie dlatego pojęcie kapitału naturalnego jest użyteczne jako model przepływu, lecz niewystarczające jako ontologia. Gatunek, siedlisko i czujące zwierzę

posiadają właściwości, których nie można całkowicie sprowadzić do oczekiwanej wartości przyszłego przychodu. Aksjologia przedstawiona w poprzedniej części pozwalała zachować ten pluralizm.

Pluralizm etyczny jako system korekcyjny zarządzania

Utylitaryzm zwraca uwagę na skutki i cierpienie, teoria praw na granice instrumentalizacji, capabilities na warunki funkcjonowania, ekocentryzm na strukturę wspólnoty ekologicznej, teoria sprawiedliwości na podział kosztów, a sprawiedliwość międzypokoleniowa na interes podmiotów nieobecnych w bieżącej decyzji. Żadna z tych teorii nie rozstrzyga samodzielnie wszystkich konfliktów, ale ich wzajemne napięcie może pełnić rolę **systemu korekcyjnego** wobec redukcjonizmu każdej z nich. Pluralizm wartości nie musi prowadzić do paraliżu.

W praktyce można zastosować hierarchię opisaną w części XVI: najpierw warunki konieczne dla reprodukcji i podstawowego funkcjonowania ekosystemu, następnie bufor odporności, dalej przestrzeń wielokryterialnego podziału dopuszczalnej ekstrakcji. W ten sposób część wartości staje się ograniczeniami, a nie przedmiotem dowolnej wymiany. To rozwiązanie ma silne uzasadnienie filozoficzne. Nie wszystkie dobra społeczeństwa traktują jako w pełni substytucyjne.

Biologiczne marginesy bezpieczeństwa jako warunek brzegowy

Przyjmujemy minimalne standardy bezpieczeństwa produktu, pracy i środowiska, a dopiero w ich ramach pozwalamy rynkowi optymalizować cenę i ilość. Podobnie można traktować biologiczną zdolność reprodukcji: nie jako kolejną korzyść ekonomiczną do przeliczenia, lecz jako **warunek brzegowy**, wewnątrz którego dopiero działają inne mechanizmy wyboru. Taka architektura odpowiada teorii bezpieczeństwa. Konstrukcja inżynierska nie jest bowiem projektowana tak, aby typowe obciążenie znajdowało się na granicy zniszczenia; stosuje się współczynniki bezpieczeństwa, gdyż model obciążenia, jakość materiału czy przyszłe zdarzenia nigdy nie są znane doskonale.

Ekologiczny odpowiednik tej zasady oznacza, że racjonalny system nie powinien celowo utrzymywać populacji na minimalnej biomasie reprodukcyjnej tylko dlatego, że mediana modelu przewiduje jej przetrwanie. W ten sposób niepewność przestaje być argumentem za bezczynnością, a staje się argumentem za **projektowaniem marginesu**. Nie oznacza to jednak, że nauka może wyznaczyć jedną „prawidłową” wielkość tego marginesu w oderwaniu od wartości społecznych.

Poziom akceptowanego ryzyka pozostaje częściowo decyzją normatywną. Nauka może natomiast ujawnić konsekwencje konkretnego poziomu i zapobiegać przedstawianiu decyzji politycznej jako koniecznego wniosku z biologii.

Ta granica między wiedzą opisową a decyzją wartościującą jest w polityce środowiskowej kluczowa. Ekspert może określić, że przy poziomie F istnieje określone prawdopodobieństwo spadku biomasy poniżej wartości granicznej, lecz nie może na tej podstawie samodzielnie ustalić, czy ryzyko rzędu 5%, 10% czy 20% jest społecznie dopuszczalne. Może za to pokazać, jakie konsekwencje niesie każda z tych decyzji i gdzie dokładnie leży obszar niepewności.

W tym miejscu demokratyczna polityka nie konkuruje z nauką, lecz otrzymuje od niej **strukturę rzeczywistych wyborów**. Taki model chroni jednocześnie przed technokracją i populizmem. Technokracja udaje bowiem, że wartości można wyprowadzić z danych, podczas gdy populizm sugeruje, że fakty biologiczne można unieważnić wolą większości. Dojrzała polityka uznaje natomiast, że fakty ograniczają przestrzeń możliwych decyzji, a wartości rozstrzygają pomiędzy wariantami, które w tej przestrzeni pozostają.

Ryba jest pod tym względem niezwykle dobrym przedmiotem ćwiczenia epistemologicznego. Nie negocjuje, nie głosuje i nie publikuje stanowisk; jej reprodukcja reaguje na środowisko niezależnie od brzmienia politycznych deklaracji. Populacja może więc działać jak **zewnętrzny test jakości instytucji**. Jeżeli reguła społeczna regularnie produkuje stan biologicznie niemożliwy do utrzymania, jej polityczna legitymizacja nie zmieni wyniku ekologicznego. Zarazem sam sukces biologiczny nie wystarcza do oceny jakości instytucji – system może bowiem odbudować stado poprzez wyeliminowanie słabszych użytkowników, wykorzystanie pracy przymusowej lub przeniesienie presji na inny region.

Regeneracyjne governance jako instytucjonalna redukcja eksternalizacji kosztów

Konieczna jest zatem podwójna ewaluacja: **czy system odtwarza przyrodniczą podstawę działania oraz czy sposób osiągania tego celu jest społecznie i etycznie obronny**. W tym punkcie wszystkie obowiązkowe wątki projektu źródłowego — przełowienie, ekologia oceanu, tradycyjne rybołówstwo, przemysł spożywczy, etykiety, konsumpcja, bezpieczeństwo, kobiety, dobrostan ryb, Globalne Południe, przestępczość morska, praca przymusowa, akwakultura, energetyka wiatrowa i Bałtyk — okazują się nie być jedynie zbiorem tematów, lecz różnymi punktami obserwacyjnymi jednego systemu. Taki właśnie zakres został wskazany jako

obowiązkowa architektura artykułu. Ich wspólnym mianownikiem jest pytanie o **granice eksternalizacji kosztu**. Przełowienie eksternalizuje koszt na przyszłą biomasę; destrukcyjne narzędzia — na siedlisko; IUU — na uczciwego użytkownika i jakość danych. Praca przymusowa obciąża człowieka pozbawionego możliwości odmowy, a mączka z jadalnych małych ryb może przenosić koszt na bezpieczeństwo żywnościowe innej grupy. Nieprzejrzysta etykieta przerzuca ciężar informacji na konsumenta, hodowla zaś może przenosić presję z dzikiego stada na paszę, energię lub lokalny ekosystem. Z kolei infrastruktura energetyczna może przenosić część kosztów transformacji na użytkowników przestrzeni morskiej.

Każdy przypadek wymaga innej oceny empirycznej, jednak struktura analityczna pozostaje wspólna. Regeneracyjne governance można rozumieć jako **instytucjonalną redukcję eksternalizacji**. Koszt nie znika; zostaje zidentyfikowany, przypisany, ograniczony lub włączony do decyzji podmiotu, który czerpie korzyść z danego działania. Im mniej kosztów pozostanie niewidzialnych, tym bardziej prywatna racjonalność zbliża się do racjonalności systemowej. Nie ma jednak możliwości całkowitego wyeliminowania wszystkich kosztów — każda produkcja żywności, energii czy budowa infrastruktury ingeruje w środowisko.

Dojrzały model nie dąży więc do abstrakcyjnej „bezśladowości", lecz do takiego rozkładu i skali presji, które pozostają zgodne ze zdolnością systemu do odtwarzania oraz z przyjętymi standardami praw i sprawiedliwości. Właśnie tutaj można najprecyzyjniej zdefiniować **samoograniczenie cywilizacyjne**. Nie jest ono przeciwieństwem rozwoju ani rezygnacją z technologii, lecz zdolnością odróżnienia możliwości wykonania działania od racji wystarczającej do jego podjęcia. Techniczna możliwość połowu większej ilości ryb nie jest tożsama z biologiczną możliwością trwałego ich pozyskania. Ekonomiczna rentowność nie oznacza społecznej optymalności, a legalność nie stanowi pełnej oceny etycznej.

Możliwość technologiczna mówi nam, co potrafimy; governance musi odpowiedzieć, **które z tych możliwości powinny zostać zrealizowane i w jakiej skali**. Hans Jonas wiązał nowoczesną odpowiedzialność właśnie z rosnącą mocą techniki. Człowiek wcześniejszych epok dysponował ograniczonym zasięgiem oddziaływania; nowoczesna technologia pozwala natomiast zmieniać procesy w skali przestrzennej i czasowej, która wykracza poza bezpośrednie doświadczenie sprawcy. Odpowiedzialność musi zatem obejmować skutki wobec odległych ludzi, przyszłych pokoleń i systemów przyrodniczych, których reakcje mogą ujawnić się znacznie później. Ocean czyni tę zasadę wyjątkowo namacalną: statek może być niewidoczny z brzegu, a jego połów trafić na drugi kontynent; skutek dla populacji może objawić się w przyszłej rekrutacji, a koszt żywnościowy wystąpić w zupełnie innym państwie.

Od etyki skutków do regeneracyjnego governance

Właśnie dlatego tradycyjna moralność, oparta na bezpośredniej relacji sprawca-ofiara, okazuje się niewystarczająca w obliczu globalnych systemów ekstrakcyjnych. Konieczna jest etyka skutków pośrednich i odpowiedzialności instytucjonalnej, której fundamentem nie może być wyłącznie intencja. Operator może legalnie prowadzić działalność zgodnie z obowiązującymi regułami, a mimo to cały system będzie generował niezrównoważony rezultat, jeśli przepisy nie nadążają za aktualną produktywnością zasobów.

Z drugiej strony indywidualny konsument często nie dysponuje ani informacjami, ani możliwościami wyboru, które pozwoliłyby mu kontrolować złożony łańcuch dostaw. Odpowiedzialność powinna zatem być rozłożona według zdolności oddziaływania, dostępu do informacji i możliwości zmiany systemu. Takie podejście prowadzi do bardziej rygorystycznej definicji odpowiedzialności przedsiębiorstw i administracji: podmiot dysponujący większą siłą rynkową, wiedzą i możliwością weryfikacji łańcucha powinien ponosić większy ciężar due diligence niż pojedynczy nabywca. Państwo, mające zdolność regulowania dostępu do rynku, nie może zakładać, że problem zostanie rozwiązany wyłącznie przez świadomy wybór konsumencki; konsument jest uczestnikiem systemu, ale nie może być traktowany jako jego ostatni regulator. Podobną zasadę można zastosować do przyszłych pokoleń i zwierząt: im mniejsza zdolność podmiotu do reprezentowania własnego interesu w bieżącej procedurze, tym większe znaczenie powinny mieć instytucje reprezentacji pośredniej. W przypadku przyszłych pokoleń rolę tę pełnią limity, zasada ostrożności i cele odbudowy; w przypadku ryb – regulacje dobrostanowe oraz nauka o sentiencji, a w przypadku ekosystemu – prawo środowiskowe i punkty referencyjne.

Nie jest to antropomorfizacja instytucji, lecz rozpoznanie strukturalnej asymetrii głosu. Z tej perspektywy „ostatnia ryba” stanowi figurę graniczną nie dlatego, że autor przewiduje dosłowne opróżnienie oceanów – większość realnych systemów uległaby zmianie ekonomicznej, społecznej lub regulacyjnej znacznie wcześniej. Znaczenie tego pojęcia jest analityczne.

Pytanie brzmi: jak daleko system jest zdolny przesunąć eksploatację, jeśli każda kolejna redukcja zasobu jest kompensowana technologią, wyższą ceną, importem lub przesunięciem działalności? W ekonomii zasobów znany jest paradoks, w którym rzadkość nie zatrzymuje eksploatacji, ponieważ rosnąca cena rekompensuje spadek dostępności. Dla gatunków o bardzo wysokiej wartości może to wręcz wzmacniać presję. Rynek nie posiada zatem wbudowanego mechanizmu gwarantującego, że biologiczna rzadkość zostanie potraktowana jako sygnał ochronny odpowiednio wcześnie. Cena informuje o rzadkości gospodarczej, lecz nie jest automatycznym wskaźnikiem bezpiecznego stanu biologicznego. To kolejny powód, dla którego rynek potrzebuje zewnętrznych ograniczeń opartych

na wiedzy ekologicznej. Nie jest to argument przeciw rynkowi, lecz przeciw przypisywaniu mu funkcji, do których mechanizm cenowy nie został stworzony. Rynek sprawnie alokuje wiele dóbr między konkurencyjne zastosowania przy określonych prawach i kosztach, jednak nie tworzy samodzielnie prawidłowego limitu eksploatacji wspólnego zasobu, jeśli część kosztów degradacji pozostaje poza transakcją.

Lekcja płynąca z prac Elinor Ostrom jest tu szczególnie cenna: ani rynek, ani państwo, ani wspólnota nie stanowią uniwersalnego rozwiązania. Skuteczność zależy od konfiguracji instytucjonalnej dopasowanej do konkretnego commons. Jest to stanowisko mniej spektakularne niż prosta doktryna, ale znacznie bardziej zgodne z empirią.

Końcowa koncepcja regeneracyjnego zarządzania nie może być zatem manifestem jednego instrumentu. Powinna być rozumiana jako ciągła zdolność systemu do zachowywania biologicznych warunków własnego funkcjonowania, ograniczania kosztów zewnętrznych, aktualizowania wiedzy i sprawiedliwego rozdzielania kosztów transformacji. W ujęciu dynamicznym można to sprowadzić do czterech powiązanych zdolności. System musi umieć: widzieć (mierzyć stan i presje), hamować (ograniczać działanie przed utratą zdolności reprodukcyjnej), uczyć się (aktualizować modele i reguły) oraz odtwarzać (kierować trajektorię zasobu ku większej odporności tam, gdzie historyczna eksploatacja zredukowała jego funkcje).

Nie są to cztery osobne programy polityczne, lecz elementy tej samej pętli zarządczej. Widzenie bez zdolności hamowania produkuje jedynie coraz dokładniejszą dokumentację degradacji. Hamowanie bez wiedzy może być arbitralne, natomiast wiedza i ograniczenia bez uczenia się kostnieją wobec zmieniającego się środowiska. Uczenie się bez celu odbudowy może z kolei jedynie precyzyjniej stabilizować stan zdegradowany. Dopiero połączenie wszystkich czterech elementów tworzy governance zdolne do regeneracji. Niezwykle istotna staje się tu jakość instytucjonalnej pamięci, gdyż shifting baseline nie jest tylko psychologicznym błędem jednostek.

Może on stać się właściwością administracji, jeśli krótkie szeregi czasowe, zmiana metod i brak archiwizacji uniemożliwiają porównanie współczesności z historycznym stanem zasobu. Rebuilding potrzebuje więc infrastruktury pamięci: archiwów, danych historycznych, lokalnych świadectw, badań paleo- i archeoekologicznych oraz modeli umożliwiających rekonstrukcję wcześniejszej produktywności. Jednocześnie polityka musi posiadać zdolność zapominania części dawnych założeń, gdy przestają one odpowiadać współczesnemu środowisku. Paradoksalnie dojrzała instytucja musi potrafić zarówno pamiętać, jak i aktualizować: zachować pamięć o utraconej obfitości, ale nie fetyszyzować historycznych parametrów; chronić tradycję, lecz nie utrzymywać szkodliwych praktyk tylko dlatego, że są dawne; korzystać z modeli, ale zmieniać je, gdy dane wskazują na zmianę reżimu. Jest to podwójna kompetencja temporalna: ciągłość i adaptacja.

Regeneracyjne zarządzanie jako integracja biologii i sprawiedliwości społecznej

Na poziomie społecznym podobną rolę pełni edukacja ekologiczna, rozumiana nie jako moralizowanie konsumenta, lecz jako zachowanie zdolności społecznej do rozumienia pochodzenia produktu. Społeczeństwo całkowicie oddzielone poznawczo od produkcji żywności może łatwiej akceptować system, którego skutków nie widzi. Nie oznacza to potrzeby cofnięcia urbanizacji ani rezygnacji z przetwórstwa, lecz wskazuje na znaczenie food literacy oraz instytucjonalnej transparentności, która pozwala połączyć produkt z jego biologicznym i społecznym kontekstem. Przemysł spożywczy odgrywa w tym procesie rolę ambiwalentną. Z jednej strony potrafi zwiększyć bezpieczeństwo mikrobiologiczne, wykorzystać produkty uboczne, ograniczyć marnotrawstwo i uczynić wartościową żywność łatwiej dostępną. Z drugiej zaś może abstrahować produkt od organizmu, homogenizować gatunki pod nazwami handlowymi i przenosić odpowiedzialność informacyjną na nabywcę.

Ocena przemysłu zależy zatem od tego, czy technologia zwiększa efektywne wykorzystanie istniejącej biomasy, czy przede wszystkim zwiększa zdolność rynku do absorpcji kolejnej ekstrakcji. Kryterium to ma szczególne znaczenie dla gospodarki cyrkularnej. Wykorzystywanie głów, szkieletów, skóry i produktów ubocznych może podnosić wartość już pozyskanej biomasy i ograniczać odpady. Jeżeli jednak rosnąca wartość tych produktów zwiększa rentowność dodatkowego połowu, efektywność jednostkowa może współistnieć ze wzrostem presji całkowitej. Jest to ekologiczny odpowiednik efektu odbicia. Właściwym miernikiem nie jest więc sam procent wykorzystania organizmu, lecz zmiana całkowitego przepływu biomasy przez system. Podobną ostrożność należy zachować wobec technologicznych alternatyw: mikroalgi, hodowla małży, recyrkulacyjne systemy akwakultury czy bardziej selektywne narzędzia mogą poprawiać określone parametry, jednak każda technologia posiada własny metabolizm materialny i energetyczny.

Naukowa polityka powinna porównywać pełne konfiguracje poprzez analizę cyklu życia i skutki systemowe, a nie wybierać zwycięzcę na podstawie jednej cechy. To właśnie rozróżnia innowację systemową od innowacji produktowej. Nowy produkt może być bardziej efektywny w swojej kategorii, podczas gdy cały system pozostaje niezmieniony. Innowacja systemowa zmienia natomiast relację pomiędzy popytem, produkcją, informacją i granicami biologicznymi. Najbardziej zaawansowana forma takiej zmiany dotyczyłaby samego kryterium sukcesu. Przez znaczną część historii gospodarczej sukces mierzono wzrostem zdolności wydobycia i produkcji; w warunkach ograniczeń ekologicznych równie ważna staje się zdolność reprodukowania warunków produkcji. Jest to przesunięcie od throughput do regeneration. Nie oznacza to odejścia od gospodarki ku

ochronie przyrody rozumianej jako oddzielny sektor, lecz włączenie regeneracji zasobu do definicji produktywności gospodarczej. Gospodarka morska, która wymaga coraz większego wysiłku dla uzyskania coraz mniejszego produktu, nie jest długookresowo wydajna tylko dlatego, że technologia utrzymuje nominalny wyładunek. Takie kryterium ma również znaczenie polityczne.

Jeżeli celem jest jedynie dzielenie istniejącego niedoboru, konflikt dystrybucyjny będzie narastał wraz z kurczeniem się zasobu. Rebuilding może zmienić strukturę tego konfliktu, ponieważ zwiększa wielkość przyszłego dobra, o które konkurują użytkownicy. Nie usuwa on sporów o podział, ale zmienia je z gry o malejącą pulę w proces, w którym część dzisiejszego wyrzeczenia może zwiększyć przyszłą przestrzeń negocjacji. Regeneracja jest zatem również strategią polityczną wobec konfliktu o niedobór. Warunkiem jej skuteczności jest jednak wiarygodność podziału przyszłych korzyści. Jeżeli użytkownik nie wierzy, że po odbudowie zachowa dostęp do zasobu, będzie postrzegał dzisiejsze ograniczenia jako wywłaszczenie, a nie inwestycję. Polityka odbudowy wymaga więc równoczesnego projektowania biologii i praw dostępu.

W tym miejscu zbiegają się koncepcje Ostrom, Sena i Rawlsa. Ostrom pokazuje, jak tworzyć warunki współpracy wokół commons. Sen przypomina, że formalne prawo nie jest równoważne realnej zdolności skorzystania z zasobu. Rawlsowska intuicja sprawiedliwości kieruje uwagę ku rozkładowi korzyści i obciążeń, szczególnie gdy transformacja może poprawić agregat społeczny kosztem określonej grupy. Regeneracyjne governance nie powinno zatem pytać wyłącznie o to, czy całkowity dobrobyt wzrósł, lecz analizować, kto zniknął z systemu po drodze. Pytanie to ma szczególne znaczenie dla tradycyjnych społeczności przybrzeżnych. Ich ekonomiczna nieefektywność w wąskim rachunku może współistnieć z dostarczaniem dóbr niemających pełnej ceny: lokalnej wiedzy, regionalnego zatrudnienia, gęstej obserwacji morza, kulturowej ciągłości i infrastruktury żywnościowej. Nie oznacza to obowiązku zachowania każdej społeczności w niezmienionej formie, lecz obowiązek uwzględnienia pełnego zestawu funkcji przed uznaniem, że zastąpienie jej przez bardziej skoncentrowany model produkcji stanowi jednoznaczną poprawę efektywności. Ekonomia instytucjonalna nazwałaby część tych wartości niekompletnie kontraktowalnymi – nie wszystkie dają się łatwo opisać i kupić na rynku.

Gdy podmiot znika, mogą zniknąć razem z nim wartości, których system nie zdążył zauważyć przed ich utratą. Z tego względu wielkość kapitału naturalnego i społecznego powinna być obserwowana łącznie. Odbudowane morze bez zdolnej korzystać z niego lokalnej społeczności oraz społeczność pozbawiona zasobu to dwie różne formy niepełnego sukcesu. Właśnie tutaj termin social-ecological system przestaje być ogólnym określeniem interdyscyplinarnym, a staje się precyzyjnym twierdzeniem o współzależności. Element społeczny zmienia presję na ekosystem, stan ekosystemu

wpływa na dochód i możliwości społeczne, a reakcja ludzi modyfikuje kolejną presję. Mamy zatem do czynienia z dwukierunkową pętlą, a nie dwoma sąsiadującymi ze sobą sektorami.

Niepewność etyczna i epistemologiczna jako fundament zarządzania

Podobnie rzecz ma się z etyką. Normy moralne kształtują prawo, prawo wpływa na praktykę, ta z kolei na wiedzę społeczną, a nowa wiedza może w przyszłości zmodyfikować same normy. Uznanie sentiencji ryb jest doskonałym przykładem takiego sprzężenia. Rozwój neurobiologii i etologii zmienił zakres wiarygodnych hipotez dotyczących doświadczeń zwierząt; te zmiany zaczynają oddziaływać na regulacje dobrostanu, co z kolei tworzy zapotrzebowanie na nowe technologie uboju i monitoring, a praktyka dostarcza kolejnych danych. Aksjologia również ewoluuje pod wpływem empirii, choć nie oznacza to, że nauka sama w sobie produkuje wartości.

Może ona jednak zmienić faktyczne założenia, na których opiera się ocena moralna. Jeśli wcześniej sądzono, że dany organizm nie posiada zdolności do określonych doświadczeń, a nowe dowody zmieniają stopień wiarygodności tego założenia, racjonalna etyka powinna przynajmniej ponownie zbadać konsekwencje własnych reguł. Proces ten prowadzi do koncepcji moral uncertainty. Podobnie jak nie znamy idealnie parametrów populacji, tak nie możemy być absolutnie pewni poprawności własnej teorii moralnej. Jeżeli część rozsądnych teorii przypisuje rybom znaczny status moralny, a koszt umiarkowanych reform dobrostanowych jest relatywnie ograniczony, zasadne może być podejmowanie działań robust również wobec niepewności normatywnej. Widzimy zatem analogię między ekologią a etyką: w obu przypadkach dojrzałość nie wymaga absolutnej pewności przed podjęciem działania. Wymaga natomiast jawnego traktowania niepewności oraz asymetrii możliwego błędu.

Rozprawa zmierzała przez to do jednego zasadniczego przesunięcia epistemologicznego. Ocean nie powinien być zarządzany tak, jakby jego przyszłość była w pełni policzalna i jakby każda utrata mogła zostać później naprawiona technicznie. Należy go traktować jako system o częściowo poznawalnej dynamice, nieliniowościach, możliwych nieodwracalnościach i wielu poziomach wartości. Jest to stanowisko mniej spektakularne niż narracja katastroficzna i bardziej wymagające niż optymizm technologiczny; nie zakłada ono nieuchronnego końca rybołówstwa.

Regeneracja jako zmiana jakości ludzkiej ingerencji

Globalne dane dowodzą, że istnieją stada zarządzane w sposób prawidłowy i że ich odbudowa jest możliwa. Autor nie zakłada przy tym, że człowiek może całkowicie wyeliminować konflikty między produkcją, ochroną a dobrostanem. Przyjmuje natomiast, że jakość governance można oceniać według zdolności utrzymywania konfliktów wewnątrz granic biologicznego bezpieczeństwa i proceduralnej sprawiedliwości.

Taka definicja pozwala odrzucić romantyczną wizję „powrotu do natury". Ocean od dawna współtworzy cywilizację i pozostanie przestrzenią pozyskiwania żywności, transportu, energii, pracy, bezpieczeństwa oraz kultury. Zadaniem nie jest więc usunięcie człowieka z morza, lecz zmiana sposobu jego obecności. Regeneracja nie stanowi abdykacji gospodarczej, lecz zmianę jakości ingerencji. W jej centrum leży zdolność odróżnienia poboru, który pozostawia system zdolny do dalszego funkcjonowania, od takiego, który trwale obniża przyszłą produktywność. Granica ta nie jest identyczna dla wszystkich gatunków ani niezmienna w czasie; wymaga ciągłego monitoringu, aktualizacji i politycznej odwagi w reagowaniu na niekorzystne informacje.

Właśnie ten ostatni element bywa najtrudniejszy. Społeczeństwa potrafią generować wiedzę szybciej, niż zmieniać interesy ukształtowane wokół istniejącego systemu. Dane o spadku zasobów nie anulują kredytów zaciągniętych na statki, nie likwidują miejsc pracy w portach ani nie zmieniają struktury własności. Dlatego kryzys ekologiczny jest często kryzysem opóźnionej adaptacji instytucji do wiedzy, którą same instytucje już posiadają. Zjawisko to określa się mianem **knowledge-action gap**, jednak w rybołówstwie ma ono specyficzną strukturę. Brak działania nie musi wynikać z ignorancji; częściej jest efektem konfliktu interesów, kosztów przejścia, niepewności, nierównego rozkładu korzyści lub braku wiary w wzajemność. Polityka odbudowy musi zatem rozwiązywać nie tylko problem wiedzy, ale również problem wykonalności kooperacji.

W tym kontekście nauka o commons pozostaje centralnym punktem analizy autora. Ekologia może określić potrzebę pozostawienia konkretnej biomasy, ale dopiero instytucja społeczna sprawi, że rozproszeni użytkownicy rzeczywiście jej nie wyłowią. Biologia wyznacza warunek, kooperacja go realizuje. Ta prosta relacja tłumaczy, dlaczego odbudowa oceanów nie jest wyłącznie domeną ekologów. Wymaga ona prawników zdolnych projektować egzekwowalne uprawnienia, ekonomistów rozumiejących bodźce, socjologów analizujących struktury władzy i psychologów badających mechanizmy współpracy. Potrzebni są inżynierowie budujący selektywne narzędzia, specjaliści od danych tworzący wiarygodny monitoring, epidemiolodzy i żywieniowcy oceniający funkcję produktów, etycy analizujący interes zwierząt oraz przyszłych pokoleń, a także sami użytkownicy z ich wiedzą lokalną. Interdyscyplinarność nie jest więc intelektualnym luksusem, lecz

minimalnym warunkiem adekwatnego modelu. Ostateczny wniosek dotyczący technologii musi być jednak niejednoznaczny: to nie ona sama doprowadziła do kryzysu i nie ona sama go rozwiąże. Technologia jedynie rozszerzyła zasięg ludzkiej sprawczości.

Regeneracja jako przejście do racjonalności refleksyjnej

To, czy sprawczość ta staje się ekstrakcją, czy stewardship, zależy od reguł jej stosowania. Najważniejszą innowacją przyszłości może zatem nie być urządzenie pozwalające jeszcze dokładniej namierzyć rybę, lecz instytucja potrafiąca zdecydować, kiedy jej nie łowić mimo technicznej możliwości. Nie jest to jednak pochwała bezczynności. Ta sama instytucja powinna umieć wskazać moment, w którym po odbudowie wzrost biomasy pozwala ponownie zwiększyć odpowiedzialne wykorzystanie zasobów. Ograniczenie niewrażliwe na poprawę stanu traci legitymizację tak samo, jak eksploatacja niewrażliwa na jego pogorszenie. Adaptive management wymaga dwukierunkowości: reakcja musi następować zarówno przy spadku, jak i przy odbudowie.

Jest to warunek społecznej wiarygodności kontraktu regeneracyjnego. Użytkownicy muszą mieć pewność, że ochrona nie oznacza automatycznego i wiecznego zamrożenia dostępu, lecz że wzrost zasobu może tworzyć kontrolowaną przestrzeń dalszego korzystania. Tym samym regeneracja nie jest antytezą konsumpcji; jest próbą przesunięcia konsumpcji z logiki likwidacyjnej do logiki dochodowej. Tak rozumiana relacja człowieka z oceanem zbliża się do klasycznej idei usufructus: korzystania z rzeczy przy zachowaniu jej substancji. W przypadku żywego systemu „substancja" nie jest jednak statyczna. Stanowi ją proces reprodukcji, przepływ energii, różnorodność i zdolność adaptacyjna. Zachować ocean nie oznacza pozostawić każdego organizmu nietkniętym, lecz chronić procesy, dzięki którym życie morskie może trwać, zmieniać się i odtwarzać mimo rozsądnego poziomu ludzkiego użytkowania.

Na tym poziomie autor książki odpowiada na pytanie, czym naprawdę jest „ostatnia ryba" w strukturze całej rozprawy. Nie jest ona prognozą, lecz granicznym testem racjonalności. Pyta on, czy system wyposażony w wystarczającą technologię, kapitał i popyt potrafi ustanowić własne ograniczenie, zanim granicę wyznaczy za niego brak zasobu. Jeżeli odpowiedź jest pozytywna, mamy do czynienia z governance. Jeśli zaś ograniczenie pojawia się dopiero wtedy, gdy nie pozostało już czego łowić, mieliśmy jedynie ekstrakcję ograniczoną przez fizyczne wyczerpanie przedmiotu.

Odbudowa posiada znaczenie wykraczające poza samą ochronę ryb. Jest sprawdzianem tego, czy nowoczesne społeczeństwo potrafi przejść od racjonalności eksploatacyjnej do racjonalności refleksyjnej. Ulrich Beck opisywał późną nowoczesność jako społeczeństwo, które coraz częściej musi zarządzać ryzykami wytworzonymi przez własny rozwój. Ocean jest jednym z najbardziej czytelnych przykładów tego procesu. Problem nie nadchodzi wyłącznie z zewnątrz; powstaje częściowo jako produkt sukcesu technicznego, gospodarczego i organizacyjnego. Obserwacja ta nie uzasadnia pesymizmu wobec nauki ani technologii. Przeciwnie – to właśnie nauka ujawnia skutki niewidoczne dla bezpośredniego doświadczenia, technologia umożliwia monitoring, a instytucje potrafią tworzyć warunki odbudowy. Refleksyjna nowoczesność oznacza nie rezygnację z własnych narzędzi, lecz skierowanie ich również na kontrolowanie skutków własnej mocy.

W ten sposób problem morza łączy się z dojrzałością polityczną. Dojrzała instytucja to nie taka, która nigdy nie popełnia błędu, lecz ta, która potrafi go dostrzec, nazwać, skorygować i zmienić własną regułę przed osiągnięciem punktu nieodwracalności. Dokładnie tak należałoby rozumieć rebuilding: nie jako powrót do przeszłości, rezygnację z obecności człowieka, moralną karę dla użytkowników morza czy marketingowe rozszerzenie słowa „sustainable”.

Rebuilding jest procesem odzyskiwania marginesu biologicznego, epistemicznego i społecznego, który wcześniejsza optymalizacja doprowadziła do nadmiernego zwężenia. Marginesu biologicznego – ponieważ większa biomasa i bogatsza struktura populacji zwiększają zdolność reprodukcji; epistemicznego – gdyż system z większym buforem jest mniej podatny na błąd modelu; społecznego – ponieważ obfitszy zasób zmniejsza intensywność konfliktu o każdą kolejną jednostkę dostępu. W wymiarze materialnym odbudowa może być zatem czymś więcej niż ochroną środowiska. Może być produkcją przyszłej przestrzeni wyboru.

Rozumność systemowa jako zdolność zarządzania własną skutecznością

Najgłębsza ekonomiczna wartość ryby pozostawionej w morzu nie polega na tym, że zostanie złowiona później. Polega ona na podtrzymaniu możliwości istnienia wielu przyszłości: kolejnych połowów, reprodukcji, obecności drapieżników i konsumentów, trwania społeczności oraz decyzji, których dzisiejsze pokolenie nie powinno bez potrzeby zamykać. Taka wizja przyszłości nie jest abstrakcją moralną – jest materialnie zakodowana w biomasie, genach, osadach, siedliskach, prawach dostępu i instytucjach.

Ostatnia ryba nie jest zatem najważniejsza jako ostatni osobnik. System przekracza krytyczne granice znacznie wcześniej, gdy utrata struktury wieku, funkcji troficznych, siedlisk, wiedzy społecznej i zdolności reprodukcyjnych zaczyna drastycznie ograniczać jego przyszłość. Dlatego nowoczesna ochrona nie może czekać na dosłowną ostatnią rybę; jej celem jest zachowanie procesów, dzięki którym nigdy nie trzeba do niej dojść.

W tym świetle tytuł rozprawy zyskuje znaczenie analityczne. „Ostatnia ryba" staje się eksperymentem myślowym o granicy technologicznej skuteczności. Z kolei „ocean między biologiczną granicą, przemysłową ekstrakcją i prawem do odbudowy" opisuje trzy porządki, których nie można już analizować oddzielnie: biologia ustanawia warunki reprodukcji, gospodarka przekształca część tej reprodukcji w wartość użytkową, a prawo i instytucje określają reguły tego przejęcia. Jakość cywilizacji mierzy się w tym modelu nie maksymalną zdolnością wydobycia zasobu, lecz zdolnością utrzymania produktywnej relacji z systemem, którego człowiek nie stworzył i którego pełnego działania nie kontroluje. To ostateczna lekcja oceanu.

Człowiek potrafi lokalizować rybę, liczyć ją, hodować, selekcjonować genetycznie, przetwarzać, transportować przez kontynenty i zamieniać niemal każdą część organizmu w produkt. Żadna z tych kompetencji nie zastępuje jednak tej najbardziej podstawowej: rozpoznania momentu, w którym dalsze zwiększanie skuteczności staje się zmniejszaniem przyszłych możliwości. W tym punkcie gospodarka, nauka i etyka przestają być konkurencyjnymi językami, a spotykają się w pojęciu odpowiedzialności za reprodukcję warunków własnego działania. Taki jest właściwy sens regeneracyjnego zarządzania. Nie chodzi o to, aby morze przestało służyć człowiekowi, lecz by zaspokajanie dzisiejszych potrzeb nie polegało na systematycznym niszczeniu możliwości służenia potrzebom jutrzejszym oraz funkcji, których znaczenia możemy jeszcze nie znać.

Odpowiedzialne rybołówstwo nie kończy się zatem na pytaniu o legalność połowu, podobnie jak odpowiedzialna gospodarka morska nie kończy się na pytaniu o opłacalność inwestycji. Wymaga ciągłego zestawiania tempa ludzkiej ekstrakcji z tempem biologicznego odtwarzania, krótkiego horyzontu transakcji z długim horyzontem ekosystemu oraz lokalnej korzyści z kosztami przemieszczanymi w przestrzeni i czasie. Dopiero wtedy można mówić o racjonalności adekwatnej do rzeczywistej skali ludzkiej sprawczości. Morze nie wymaga od człowieka rezygnacji z rozumu instrumentalnego, lecz jego rozszerzenia. Techniczna sprawność musi zostać połączona z wiedzą o sprzężeniach zwrotnych, ekonomiczna efektywność z rachunkiem kosztów zewnętrznych, kompetencja prawna z możliwością egzekwowania, a wiedza naukowa z instytucjonalną zdolnością zmiany zachowań. Dopiero suma tych zdolności tworzy rozumność systemową.

Problem przełowienia nie jest więc historią wyłącznie o rybach. To historia o cywilizacji, która osiągnęła taką skuteczność, że jedną z jej najważniejszych kompetencji musi stać się zarządzanie

własną skutecznością. Nie ma tu sprzeczności z ludzką ambicją; przeciwnie – samoograniczenie oparte na wiedzy jest wyższym stopniem kontroli niż bezrefleksyjna maksymalizacja każdego działania. Sterowanie nie polega przecież na ciągłym używaniu pełnej mocy silnika, lecz na dobieraniu tej mocy do warunków, celu i marginesu bezpieczeństwa.

Tak samo powinno być z oceanem. Miarą wiedzy o morzu nie jest wyłącznie to, ile potrafimy z niego wydobyć i jak precyzyjnie odnaleźć jego zasoby. Bardziej wymagającą miarą jest zdolność rozpoznania, ile powinno pozostać poza naszym zasięgiem, aby morze nadal było w stanie rodzić życie, żywić ludzi i podtrzymywać relacje ekologiczne, z których gospodarka jest tylko jednym z beneficjentów. Gdy kompetencja ta zostanie włączona do prawa, ekonomii i technologii, pojęcie odbudowy przestanie być jedynie korektą po okresie nadmiernej eksploatacji. Stanie się trwałą właściwością systemu gospodarowania: zdolnością do pozostawiania zasobu w stanie nie tylko wystarczającym do dalszego używania, lecz na tyle bogatym, by absorbować niepewność, zmiany klimatu, błędy poznawcze i potrzeby przyszłości.

Pytanie nie będzie już brzmiało, czy człowiek potrafi złowić każdą ostatnią rybę – technicznie i biologicznie w wielu miejscach jest to możliwe. Pytanie dotyczy tego, czy potrafimy zbudować instytucje, wiedzę i normy, dzięki którym ostatnia ryba pozostanie wyłącznie granicą wyobraźni, a nie rezultatem gospodarowania. To właśnie stanowi naukowy i cywilizacyjny sens prawa do odbudowy.

> Pytanie o 'ostatnią rybę' przestaje być zatem prognozą biologiczną, a staje się testem naszej racjonalności. Czy jesteśmy w stanie zbudować instytucje i normy, dzięki którym całkowite wyczerpanie zasobu pozostanie jedynie mrocznym eksperymentem myślowym, a nie logicznym rezultatem naszej technicznej skuteczności? Ostatecznie miarą naszego rozwoju nie będzie to, ile potrafimy wydobyć z oceanu, lecz to, ile potrafimy w nim zostawić.

Inspiracje

[1] **"Every Last Fish"** Rose George

Rose George (ur. 1969) to ceniona brytyjska dziennikarka i autorka literatury faktu, znana z wciągających reportaży śledczych na temat istotnych, a jednocześnie często pomijanych, globalnych systemów i tematów tabu. Ukończyła studia licencjackie z filologii nowożytnej w Somerville College na Uniwersytecie Oksfordzkim, a następnie uzyskała tytuł magistra w zakresie polityki międzynarodowej na Uniwersytecie Pensylwanii jako stypendystka Thouron i Fulbright Fellow. George rozpoczęła karierę dziennikarską w The Nation, a następnie była starszą redaktorką magazynu COLORS, a następnie pracowała jako niezależna, niezależna autorka współpracująca z takimi mediami jak The Guardian i The New York Times. Jej najważniejsze osiągnięcia obejmują przełomowe, dogłębnie zbadane książki poruszające kluczowe aspekty współczesnego społeczeństwa i infrastruktury, w tym globalną sanitację i ścieki w książce „The Big Necessity", komercyjny transport kontenerowy w książce „Ninety Percent of Everything" oraz medycynę i handel ludzką krwią w książce „Nine Pints".

Rose George *(born 1969) is an acclaimed British journalist and non-fiction author known for her immersive investigative reporting on vital, yet often overlooked, global systems and taboos. She graduated with a BA in Modern Languages from Somerville College, University of Oxford, and earned an MA in international politics from the University of Pennsylvania as a Thouron Scholar and Fulbright Fellow. George began her career in journalism at The Nation and later served as a senior editor for COLORS magazine before working as an independent freelance writer contributing to outlets such as The Guardian and The New York Times. Her key contributions include groundbreaking, deeply researched books addressing critical aspects of modern society and infrastructure, including global sanitation and sewage in The Big Necessity, commercial container shipping in Ninety Percent of Everything, and the medicine and commerce of human blood in Nine Pints.*

University of British Columbia

Literatura uzupełniająca

Książki

Książki autora i dzieła przywołane w tekście:

[1] "Ninety Percent of Everything"

Rose George

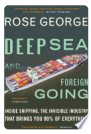
2013 | Metropolitan Books | ISBN: 9780805096040

[2] "Nine Pints"

Rose George

2018 | Portobello Books | ISBN: 9781846276132

[3] "Deep Sea and Foreign Going"

Rose George

2013 | Portobello Books | ISBN: 9781846274800

[4] "The Big Necessity"

Rose George

2009 | Macmillan + ORM | ISBN: 9781429925488

[5] "A Life Removed"

Rose George

2004 | New York

Książki autorów przywoływanych i literatura pokrewna:

[6] "Human Problem Solving"

Herbert Simon

Prentice Hall

[7] "Reason in Human Affairs"

Herbert Simon

1990 | Stanford University Press | ISBN: 9780804766685

[8] "FishBase"

Daniel Pauly

WorldFish | ISBN: 9789718709993

[9] "Lectures on Housing"

Arthur Pigou

DigiCat

[10] **"The Economics of Welfare"**

Arthur Pigou

2017 | Routledge | ISBN: 9781351304351

[11] **"Corralling the Economy of Crime and Money Laundering"**

Ronald H. Coase, Alain Marciano

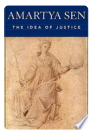
2011

[12] **"India: Economic Development and Social Opportunity"**

Amartya Sen

OUP Oxford

[13] **"The Idea of Justice"**

Amartya Sen

Harvard University Press | ISBN: 9780674036130

[14] **"Fish, Markets, and Fishermen"**

Michael L. Weber, Suzanne Iudicello, Robert Wieland

2012 | Island Press | ISBN: 9781610912686

[15] **"Fisheries Management"**

Giulio Pontecorvo, William E. Schrank

2009 | Emerald Group Publishing | ISBN: 9781848552166

[16] **"Global Overfishing and International Fisheries Management"**

United States. Congress. Senate. Committee on Commerce, Science, and Transportation

2013

[17] **"Fish for Life"**

J. Kooiman

2005 | Leiden University Press | ISBN: 9789053566862

Artykuły naukowe

Prace autorów przywoływanych w tekście:

[1] "Human Problem Solving."

Nick Axten, Allen Newell, Herbert A. Simon

1973 | Contemporary Sociology A Journal of Reviews | DOI: 10.2307/2063712

Źródło

[2] "The Architecture of Complexity"

Herbert A. Simon

1991 | Springer eBooks | DOI: 10.1007/978-1-4899-0718-9_31

Źródło

[3] "Protocol Analysis: Verbal Reports as Data"

M. Venkatesan, K. Anders Ericsson, Herbert A. Simon

1986 | Journal of Marketing Research | DOI: 10.2307/3151491

Źródło

[4] "Models of Bounded Rationality"

Herbert A. Simon

1997 | The MIT Press eBooks | DOI: 10.7551/mitpress/4711.001.0001

Źródło

[5] "The Economy as Instituted Process"

Karl Polanyi

2018 | Routledge eBooks | DOI: 10.4324/9780429494338-2

Źródło

[6] "Dahomey and the Slave Trade. An Analysis of an Archaic Economy."

Philip D. Curtin, Karl Polanyi

1967 | The Economic History Review | DOI: 10.2307/2593094

Źródło

[7] "Kari Polanyi Levitt on Karl Polanyi and the economy as a social construct"

Kari Polanyi Levitt

2017 | Review of Social Economy | DOI: 10.1080/00346764.2016.1231929

Źródło

[8] **"Social Change in the Industrial Revolution: An Application of Theory to the British Cotton Industry, 1770-1840. Neil J. Smelser"**

Karl Polanyi

1961 | Journal of Political Economy | DOI: 10.1086/258431

Źródło

[9] **"Fishing Down Marine Food Webs"**

Daniel F Pauly, Villy Christensen A, Johanne Dalsgaard, Rainer Froese, Francisco Torres

1998 | Science | DOI: 10.1126/science.279.5352.860

Źródło

[10] **"Primary production required to sustain global fisheries"**

Daniel F Pauly, Villy Christensen A

1995 | Nature | DOI: 10.1038/374255a0

Źródło

[11] **"An Analysis of Supply"**

Arthur Cecil Pigou

1928 | The Economic Journal | DOI: 10.2307/2223864

Źródło

[12] **"Report by the commission on the measurement of economic performance and social progress"**

Jean-Paul Fitoussi, Amartya Kumar Sen, Joseph Eugène Stiglitz

2011

Źródło

[13] **"Health: perception versus observation"**

Amartya Kumar Sen

2002 | BMJ | DOI: 10.1136/bmj.324.7342.860

Źródło

[14] **"Response"**

Amartya Sen

2009 | Against Injustice | DOI: 10.1017/cbo9780511657443.014

Źródło

[15] **"Economics, law, and ethics"**

Amartya Sen

2009 | Against Injustice | DOI: 10.1017/cbo9780511657443.002

Źródło

[16] **"Individualization: Institutionalized Individualism and its Social and Political Consequences"**

Ulrich Beck, Elisabeth Beck-Gernsheim

2002 | SAGE Publications Ltd eBooks | DOI: 10.4135/9781446218693

Źródło

[17] **"Reflexive Modernization: Politics, Tradition, and Aesthetics in the Modern Social Order."**

Alan Sica, Ulrich Beck, Anthony Giddens, Scott M. Lash

1997 | Social Forces | DOI: 10.2307/2580534

Źródło

[18] **"Incalculable Futures: World Risk Society and Its Social and Political Implications"**

Ulrich Beck

2014 | SpringerBriefs on Pioneers in Science and Practice | DOI: 10.1007/978-3-319-04990-8_8

Źródło

Treść tworzy Fundacja Dobre Państwo.
Redaguje i publikuje APA ONE, autorski system redakcyjny Fundacji oparty na AI.
APA ONE Publishing System
Fundacja Dobre Państwo © 2026
Article ID: 0e577be0-0407-4c88-be14-8cc747fbe105